

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Мурашової Анни Олегівни «Вплив глобалізації на структуру соціально-економічних потреб людини», поданої до спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01 в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

Актуальність теми дослідження

Актуальність теми дисертації Мурашової Анни Олегівни обумовлюється потребою в науковому обґрунтуванні змісту та основних напрямів впливу глобалізації на якісні та кількісні зміни структури людських потреб, розкритті їх основних тенденцій та вироблення пропозицій стосовно розумного регулювання споживання на ціннісно-раціональній основі. Така наукова потреба обумовлюється парадигмальними зрушеннями сучасної економічної системи: впливом різновекторних глобалізаційних тенденцій; розширенням асиметрій в структурі потреб сучасної людини, розростанням розривів у рівнях та якості задоволення потреб різними прошарками суспільства та у міжстанових зіставленнях тощо.

Цілісний, гармонійний розвиток особистості в значній мірі залежить від обсягу та структури потреб, що задовольняються. Потреби це не тільки основа існування людини, але й одночасно результат її активності, трудової діяльності, через які людина творить саму себе та власну історію.

Актуалізація вивчення змін соціально-економічних потреб в умовах глобалізації визначається наступними проблемами. По-перше, сучасна економіка інформаційного типу спирається не тільки на постійне оновлення техніки та технологій, але й на постійне удосконалення людських ресурсів як важливого чинника сучасного розвитку. Творчий характер праці, знання як найважливіший виробничий ресурс вимагають суттєвих змін у структурі потреб людини за рахунок піднесення нематеріальних, що забезпечують людський розвиток. По-друге, важливою умовою змін у потребах людей стають зростаючі вимоги до якості життя населення. По-третє, найбільш впливовим фактором зміни в структурі потреб стає глобалізація. Цей вплив є суперечливим, різновекторним та відрізняється різним динамізмом процесів. Вказані системні проблеми взаємопов'язані, що значною мірою ускладнює їх вирішення з метою забезпечення високої якості життя населення. Радикальні перетворення, які відбуваються в умовах глобалізації, потребують ґрунтовного комплексного наукового дослідження змін соціально-економічних потреб людини.

З огляду на вищевикладене актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумніву як з погляду на недостатню розробленість проблеми у науковому контексті, так і з практичної потреби регулювання сучасного споживання в контексті дотримання принципів сталого розвитку та забезпечення якості людського капіталу країни. У той же час зазначимо, що наукове значення роботи не обмежується тільки сучасним періодом. Вона

закладає надійні підвалини для розуміння потенційних можливостей розвитку структури соціально-економічних потреб людини як основи подальшого людського розвитку.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами та темами

Актуальність та достовірність результатів дисертації Мурашової Анни Олегівни підтверджується тим, що її робота виконана відповідно до планових тем науково-дослідних робіт кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: «Взаємодія фінансового і реального сектора економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0110U000588), в якій особисто дисертантом обґрунтовані механізми формування структури потреб під впливом взаємодії реального та віртуального секторів економіки; кафедри маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності «Стратегія інноваційного розвитку національної економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0118U002053), в якій особисто автором розроблено методологічні засади дослідження формування оптимальної структури соціально-економічних потреб людини, виокремлено основні напрями регулювання розумного соціально відповідального споживання.

Вивчення змісту роботи дає підстави стверджувати, що постановка проблем дисертації пов'язує її з пріоритетними напрямами розвитку наукових досліджень щодо особливостей сучасного споживання та його ефективного регулювання задля переходу на шлях сталого розвитку.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Достовірність та обґрунтованість теоретико-методологічних положень, методичних та прикладних розробок, висновків і пропозицій, представлених у дисертаційній роботі Мурашової Анни Олегівни, підтверджується коректністю постановки наукових і практичних завдань, комплексністю використання методології наукового дослідження.

Одержані наукові положення, висновки і рекомендації є достовірними, що підтверджується чисельними посиланнями на наукові доробки зарубіжних та вітчизняних вчених, широким спектром загальнонаукових і специфічних методів дослідження, методологічних і методичних підходів до теоретичного аналізу, пізнання сутності та механізму дії економічних законів, вимірювання економічних результатів. Одержані наукові результати в цілому є обґрунтованими і достовірними. Інформаційну базу дисертації складають наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених: монографії, публікації в періодичних виданнях, матеріали конференцій тощо; міжнародне і національне законодавство у сфері споживання; офіційна статистика Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державного комітету статистики України, Національного банку України, Світового банку, Всесвітнього економічного форуму, ООН, міжнародних неурядових організацій, деяких зарубіжних країн та їх об'єднань.

Наведені в роботі пропозиції та висновки мають наукове і практичне значення. Вони є результатом особистого дослідження і практичного осмислення дисертантом чисельних наукових джерел. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій підтверджується висвітленням у відкритих публікаціях, доповідях і тезах науково-практичних конференцій.

Авторка достатньо повно висвітлила здобутки світової та вітчизняної економічної думки щодо соціально-економічних потреб людини (с. 26-44, с. 133-146), проаналізувала суперечності, структурні зміни та тенденції структури потреб людини (с. 65-79), зміни домінуючих концепцій у цій царині та методологічні засади дослідження трансформації структури потреб (с. 26-44). В дисертаційній роботі авторкою ретельно проаналізовано різновекторний вплив глобалізації на зміни структури соціально-економічних потреб людини (2 розділ), зокрема стандартизацію та індивідуалізацію потреб (с. 100-114), трансформацію інформаційних потреб сучасної людини (с. 115-125), та потреби в праці (с. 126-139). На цій основі дослідниця пропонує оптимізувати структуру соціально-економічних потреб людини за рахунок соціалізації (с. 144-163) та гуманізації (с. 164-181). Науково обґрунтованим є вибір об'єкту та предмету дослідження, які визначають мету дисертаційної роботи, її конкретні завдання, структуру та логіку викладення матеріалу дослідження.

У процесі підготовки дисертаційної роботи авторкою критично опрацьовано значний масив наукових та інформаційно-аналітичних праць (275 літературних джерел), присвячених проблемам споживання, формування та розвитку соціально-економічних потреб людини. В роботі використані інформаційні джерела вітчизняних науково-дослідних інститутів, матеріали монографічних та періодичних наукових видань, статистичні звіти місцевих органів влади, Державної служби статистики України, Достатній рівень обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи підтверджується їх апробацією на 8 науково-практичних конференціях різного рівня.

Застосування сучасного теоретико-методологічного, методичного та інформативного забезпечення зумовили не лише належну наукову обґрунтованість результатів дисертаційної роботи, а й посилили переконливість аргументації основних положень наукового дослідження.

Наукова новизна, отримана в дисертаційній роботі

Зміст дисертаційної роботи та автореферату здобувачки, опублікованих наукових праць свідчать, що основні положення, які визначають наукову новизну дисертації, одержані авторкою в результаті самостійного наукового дослідження, сформульовані нею самостійно та повністю відображають особисті авторські здобутки.

До результатів дослідження, що характеризуються суттєвими елементами наукової новизни можна віднести доробки авторки методологічного та практичного характеру. Серед вагомих здобутків

теоретичного характеру слід відзначити розкриття змісту перетворених форм потреб, які на відміну від природних (вільних), внаслідок певних соціальних механізмів призводять до руйнування або деформації процесів біологічного, соціального та духовного відтворення людини. Авторка також виділяє та надає розгорнуті характеристики різноманітних форм їх існування, зокрема: надмірна, заміщена, спотворена, що характеризуються інерційною здатністю самовідтворюватися і вступати у протиріччя з вільними формами потреб.

Заслуговує на увагу удосконалення здобувачкою методології наукового пізнання окресленої проблематики за рахунок узгодження теоретичних узагальнень відтворювального та поведінкового підходів; використання принципів міждисциплінарних зв'язків; досліджень глобального контексту розгортання інституційної обумовленості й суб'єктності споживання.

В дисертаційній роботі авторкою на основі узагальнення представлено розгорнуту класифікацію потреб людини за рахунок використання наступних класифікаційних ознак: вплив на людський розвиток (вільні та перетворені); ступінь релевантності (домінантні, актуалізовані, неактуалізовані); часовий лаг між виникненням та можливістю задоволення потреб (спонтанні, відкладені, ті, що задовольняються поступово).

Науково-практичну цінність має проведене в дисертаційному дослідженні розкриття суперечностей трансформації структури потреб у глобальному просторі: між стандартизацією й індивідуалізацією потреб і особистого споживання; між зростаючими глобальними можливостями задоволення потреб і національними ресурсними обмеженнями; між актуалізацією соціальної відповідальності і безвідповідальністю суб'єктів господарювання; між інтелектуальними можливостями сучасного суспільства, озброєного новітніми інформаційними технологіями, і зростанням інформаційного відчуження.

На основі ретроспективного аналізу авторкою обґрунтовано основні тенденції впливу глобалізації на структурні зміни потреб людини, серед яких виділено та охарактеризовано як позитивні, так і негативні. До позитивних авторкою віднесено: формування соціально виважених стандартів споживання, актуалізація соціально відповідального споживання, етична експертиза потреб, соціалізація, гуманізація, екологізація, інтелектуалізація та ціннісне ранжування потреб. Серед негативних тенденцій в дисертаційній роботі окреслено: зростання питомої ваги перетворених потреб за рахунок їх віртуалізації, поширення феномену споживацтва, вибудовування структури потреб на вартісних, а не ціннісних основах.

Наведені наукові результати у повному обсязі відповідають визначеній меті, предмету і об'єкту дослідження.

Практичне значення отриманих результатів дослідження

Теоретична значущість отриманих результатів та запропонованих теоретико-методологічних підходів, висновків і рекомендацій полягає у поглибленні розуміння впливу глобалізації на зміни соціально-економічних потреб людини та має науково-практичне значення для удосконалення

заходів державної соціально-економічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях управління стосовно оптимізації структури потреб, подолання розривів у споживанні різних верств населення, подолання негативних явищ у сфері споживання, що сформувалися під впливом суспільства споживання тощо.

Практична значущість роботи полягає у розробці рекомендацій стосовно розумного споживання, гуманізації соціально-економічних потреб. Пропозиції автора спрямовані на розробку і вдосконалення механізму оптимізації структури потреб як важливої складової зростання якості життя населення.

Матеріали дисертаційного дослідження, що стосуються забезпечення оптимізації структури соціально-економічних потреб, соціального розвитку, якості споживання товарів та послуг населення Харкова шляхом забезпечення економічного зростання у господарському комплексі міста, стимулювання підприємницької ініціативи, використані Департаментом адміністративних послуг та споживчого ринку Харківської міської ради Харківської області при підготовці Програми підтримки розвитку підприємництва у м. Харкові на 2018-2022 роки (довідка № 29710/504-18 від 22.02.2018 р.).

Результати дослідження впливу глобалізації на структуру соціально-економічних потреб людини використовуються викладачами кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Економічна теорія», «Соціальна економіка», «Політика доходів населення» (довідка № 6202 від 26.02.2018 р.).

Оцінка повноти викладення дослідження в опублікованих роботах

Основні положення та результати дисертаційної роботи достатньо повно відображені в опублікованих автором 14 наукових працях із загальним обсягом, що належить власне автору - 5,43 друк. арк., з них 6 статей у наукових фахових виданнях України, 5 з яких входять до міжнародних наукометричних баз даних, 8 – у інших виданнях.

За змістом, обсягом та кількістю публікації відповідають вимогам щодо відображення результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук в друкованих виданнях. Зміст автореферату повністю відображає основні положення дисертації, її структуру, результати наукової новизни та одержані висновки дослідження.

Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на 8 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та наукових заходах.

Структура та зміст дисертаційної роботи

Дисертація Мурашової Анни Олегівни складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 213 сторінок тексту. Робота містить 11 таблиць, 7

рисуноків та 11 додатків на 16 сторінках. Список використаних джерел налічує 275 найменувань.

Робота за обсягом та оформленням відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій економічного профілю. Логіка дисертаційного дослідження підпорядкована окресленим меті та завданням, визначає структуру роботи. Оформлення дисертації та автореферату Мурашової Анни Олегівни відповідає чинним вимогам, наукові положення викладено конкретно, логічно, висновки і рекомендації ґрунтуються на результатах авторських досліджень проблеми. Текст викладено чітко, грамотно, науковою мовою.

Автореферат повною мірою відображає зміст дисертації, структуру, головні здобутки та положення дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до роботи

Рецензована дисертація присвячена складній проблемі розробки теоретико-методологічного підґрунтя та практичних рекомендацій щодо регулювання структури соціально-економічних потреб людини в умовах глобалізації. Безумовно, не всі положення роботи достатньо обґрунтовані і беззаперечні, частина має дискусійний характер, а деякі потребують уточнення та додаткової аргументації. Саме багатоаспектність та різноплановість проблеми зумовили, на наш погляд, певні слабини в роботі.

1. Авторська інтерпретація виокремлення у структурі потреб людини їх перетворених форм вдається важливим теоретичним здобутком та плідним підґрунтям подальшого вивчення шляхів подолання тенденції зростання перетворених форм потреб. У роботі автор послідовно розкриває позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації на структурні зрушення системи потреб людини, тому було б доцільно більше уваги приділити висвітленню, по-перше, напрямів та механізмів скорочення негативних впливів зростання перетворених форм потреб; по-друге, розглянути можливість іншого сценарію розвитку глобалізації.

2. Багато уваги авторка приділяє удосконаленню методології дослідження змін потреб людини в умовах глобалізації (с. 45-64). Поряд з цим, вона справедливо звертає увагу на той факт, що поведінковий підхід до вивчення потреб та споживання актуалізує суб'єктність особистого споживання. Разом з тим, на наш погляд, в дослідженні цьому методологічному принципу приділено недостатньо уваги. А без врахування принципу суб'єктності складно вирішити проблему оптимізації структури потреб.

3. Автор справедливо звертає увагу на зростання нерівності у багатстві та споживанні як серед країн світу, так і в середині країн (с. 165-170). У таблиці 3.1 наведено дані щодо чисельності бідного населення в країнах Європи. Не можна не погодитись з твердженням, що першопрчина розривів у задоволенні потреб пов'язана з нерівністю доходів, тому особливу увагу автор приділяє аналізу трансформації потреби в праці в умовах глобалізації. Виходячи з даних таблиці найбільш чисельною є бідність в Україні, як вказує

авторка, посилаючись на статистику ООН, вона становить майже 60 %. Логічним було б дослідити як саме реалізується потреба в праці в Україні та як саме вона впливає на нерівність в споживанні.

4. Розглядаючи закон зростання потреб в умовах обмеженості (вичерпності) ресурсів, автор справедливо акцентує увагу на зростанні соціальних, інформаційних та інших потреб, які не пов'язані з матеріальними (с. 144-152), зазначаючи, що саме ці потреби зростають більшими темпами та постійно підвищують свою питому вагу в загальній системі потреб. З цього приводу автор зазначає, що шлях до оптимізації структури потреб можна здійснити через людський розвиток та розумне регулювання людських потреб. Вважаю за необхідне більш детально розкрити механізми такого регулювання та зробити авторські пропозиції з даного приводу.

Проте зазначені зауваження не зменшують цінності актуального дослідження і не змінюють загальної позитивної оцінки дисертації Мурашової Анни Олегівни. Вони лише окреслюють напрями подальшого розвитку отриманих в дисертаційній роботі результатів дослідження змін структури соціально-економічних потреб людини під впливом глобалізації.

Загальний висновок

Дисертація відповідає вимогам МОН України та п.п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., а її автор, Мурашова Анна Олегівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

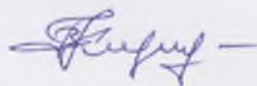
Офіційний опонент:

завідувач кафедри економічної теорії

ДВНЗ «Київський національний економічний

університет імені Вадима Гетьмана»

доктор економічних наук, професор

 — В. І. Кириленко

